

DE DOLGEDRAAIDE ECONOMIE

De dolgedraaide economie. Een term, die veel wordt gehoord en waar weinig mensen er het juiste van af weten. Dat het niet goed gaat met de economie weten we allemaal. Iedereen heeft zo zijn eigen patentrecept om de zaken op te vijzelen. De een spreekt over de algemene verdeling van middelen, zodat iedereen een gelijk inkomen heeft; hetgeen betekent dat een paar mensen er slechter van worden en verder praktisch niemand er beter van wordt. Een ander spreekt over de noodzaak terug te gaan naar de natuur. Maar je zult ze horen vloeken, als ze weer onder een dierenhuid op de blote vloer moeten liggen. Weer anderen beweren dat we een steeds groeiende economie in stand moeten houden omdat dat de enige oplossing is. Ik zou willen beginnen met een waar gebeurd verhaal te vertellen dat tevens een soort gelijkenis inhoudt.

Er is een machtige oliemaatschappij: de Aramco. Een van de voornaamste deelnemers daarin (er zijn n.l. 4 deelnemers) is de Standard Oil Company. Het ontstaan van Standard Oil laat ons zien hoe het gaat met een groeiende economie. De man, die aan de oliekwestie begon werkte oorspronkelijk in een winkel voor kruidenierswaren. Hij maakte kennis met iemand die in olie deed. Zijn baas stapte erin en hij leerde het een en ander over olie en olieverkoop. U dient zich te realiseren dat er toen nog niet zoveel omzet was. Deze man zag kans om een experiment uit te halen toen de verdeling van zaken ter sprake kwam. Ondertussen was hij zelf al aandeelhouder geworden, partner. Er moest toe gesplitst worden. Iedereen dacht: hij blijft natuurlijk bij zijn General Store en de olie nemen wij dan wel. Het eerste dat deze man zei was: "We zullen tegen elkaar opbieden." De tegenstander dacht; "laten we het niet te duur maken" en begon met 500 dollar. De ander bood steeds daar tegen op totdat de prijs was opgelopen tot 70.000 dollar. Toen kon niemand er eigenlijk meer iets aan doen; de man kreeg zijn olie.

Maar daar was hij niet erg tevreden mee en begon ook de verdeling van de olie in handen te nemen. Hij had zo het idee: wil je geld verdienen, dan moet alles groeien. Maar er waren zoveel andere firma's en die zouden misschien kunnen concurreren. Dus ging hij naar de spoorwegen, die de olie vervoerde en hij maakte een afspraak. Hij zei; "Zeg, jongens, weet jullie wat jullie nu moeten doen? Jullie verhogen de prijs voor het olievervoer tot het viervoudige en geef mij een rabat voor de helft. Ik betaal dan wel twee keer zoveel maar een ander betaalt vier keer zoveel dus kan ik hem altijd onderbieden. Ik heb meer winst en krijg daardoor de markt in handen." Dat is niet doorgegaan. Het is een schandaal geworden, maar hij kreeg toch heel gauw daarop van de spoorwegmaatschappijen een zo groot vervoersrabat dat hij het toch kon klaarspelen.

De man heeft zeer vroom geleefd; hij was een zeer gelovig christen. Hij gebruikte geen alcohol, voor de rest deugde hij helemaal niet. Hij heeft het zover gebracht dat zijn maatschappij praktisch de heersende oliemaatschappij is geworden in de Ver. Staten. Daaruit is dus van alles voortgevloeid.

U zit nu in een oliecrisis. Realiseert u zich wel dat in Saoedi-Arabië (dat toen nog niet zo heette) de eerste olieconcessie werd gekocht in 1933 voor 50.000 dollar? Dat was ook de Aramco. Altijd weer meer naar je toe trekken. Het geeft niet wat de consument betaalt. Want het gaat niet om de consument, het gaat om het verkrijgen van een overwicht op de markt en daarbij van een zo goed mogelijke winstpositie. Dit is een zakelijk denken dat nu al een kleine eeuw aan de wereld wordt gedictieerd. Het heeft geleid tot kartelvorming, maar het heeft ook geleid tot productieafspraken.

Dat wil zeggen, dat er vaak dingen worden geproduceerd die helemaal niet nodig zijn alleen omdat dit op de een of andere manier in een bepaald systeem beter past. Het betekent, dat b.v. kledingstoffen tegenwoordig worden gemaakt van veel slechtere kwaliteit dan vroeger om de doodeenvoudige reden dat iemand dan meer kostuums nodig heeft; dus verbruikt hij er meer. In dat meerverbruik zit een grotere winst dan in de goede kwaliteit van vroeger. Het aantal arbeidsuren blijft wel ongeveer gelijk, de besparing op de werkelijke productiekosten is

niet zo groot, maar dat hindert niet. Wij moeten één onderscheid creëren, want daarin ligt de winst. Ik noem n.l. de textielindustrie.

Weet u, dat het prijsverschil in stof tussen een kostuum, van de goedkoopste kwaliteit en een kostuum van de duurste kwaliteit ongeveer fl 60,= is? Het prijsverschil in de winkel is gemiddeld fl 300,=! Hier ziet u dus, dat de mensen ertoe worden aangezet om ofwel inferieure waar te kopen, die snel verslijt en weggegooid wordt, dan wel veel teveel te betalen voor een redelijk goede kwaliteit, die echter lang niet altijd - dat moeten we goed begrijpen - beantwoordt aan hetgeen vroeger als goede kwaliteit gold. Daar zit het eerste haakje. Een economie kan zich natuurlijk wel steeds uitbreiden, maar ze kan dit alleen doen door een voortdurend bevorderen van het verbruik. Je hebt er niets aan, als je alleen maar produceert en je kunt niet afzetten.

Een ander voorbeeld; In Wales had je vroeger mijnen, die niet voortdurend produceerden. Als je daar onder de dag werkte, dan had je nauwelijks een paar weken werk. Je moest overuren maken en zat dan weer dagen zonder werk. Waar lag dat nu aan? Heel eenvoudig. er werd gewerkt totdat er een bepaalde voorraad steenkolen bij de haven lag. Was die er, dan werd gestopt. Kwamen er schepen, dan wachtte men tot tenminste de helft van die voorraad was verladen en begon dan weer met het winnen onder de dag. Dat het voor de arbeiders niet erg prettig was daar dachten ze gewoon niet over na. Het was een kwestie van wij maken precies de productie die we nodig hebben om aan de vraag tegemoet te komen en een redelijke voorraad te behouden. Dat systeem heeft natuurlijk bepaalde voordelen, maar het heeft ook een nadeel. Want wat is er gebeurd?

Er is een emancipatie van de arbeiders begonnen in het begin van 1900, die praktisch in alle beschaafde landen en in vele z.g. halfbeschaafde landen heeft doorgezet. Dat wil zeggen; je kunt die arbeiders niet voor een paar dagen opzij zetten en zeggen; Nu betaal ik jullie niet. Dat nemen ze niet. Las moet je blijven winnen, blijven produceren, anders gaat je winst weg aan de leegloop van de arbeiders en de machines. Je moet dus een grotere afzet creëren. Dat kun je doen door b.v. een beperkter product te maken, dat niet zo goed houdbaar is. Je kunt dat doen door een behoefte te scheppen die in wezen niet nodig is. Dat heeft men inderdaad gedaan. Er is een crisis tussen gekomen (1928 -1935). In die tijd ging het veel slechter. Er waren werklozen, maar die waren toch weer ergens goed voor.

In Nederland was er een overvloed van aardappelen en groenten die men niet allemaal kwijt kon. Die gaf je dan aan de werklozen, dan hadden ze ook wat te eten. Er word ook wel veel vlees van twijfelachtige kwaliteit aangevoerd in die periode. Daar maakte men dan gehakt van. Het gehakt van goed vlees was voor de militairen (noodrantsoen) en het slechte gehakt was voor de werklozen. Wat niet wil zeggen dat het slecht gehakt was, maar alleen dat het van minder kwaliteit vlees was gemaakt.

Wat doet men nu? Tegenwoordig zijn er geen werklozen meer om dat product aan af te schuiven. Ik zou mij kunnen voorstellen: als de grote werkloosheid komt in deze tijd, dat elke werkloze in natura een aantal pakjes roomboter krijgt. Niet omdat roomboter zo goed voorhem is, al vertellen ze dat wel, maar dood gewoon dat een product is waar ze teveel van hebben en dat moeten ze kwijt. Dus waar zitten we mee? Met een geforceerde afzet. Dat wil zeggen; een geforceerd verbruik. Dat wil weer zeggen; dat uit het product, maar ook uit het geld dat tegenover het product staat geen werkelijk rendement wordt gehaald. U betaalt teveel voor iets wat u te weinig gebruikt. En degene die die dingen aan u verkoopt, wil zijn winst opvoeren. Dat kan hij alleen doen, indien hij zijn bedrijf uitbreidt. Die uitbreiding is weer nodig om te zorgen dat de mensen, die moeten verbruiken, voldoende geld hebben. Ik weet niet, of die mallemlen zo goed doorkomt. Dan zitten we dus met een heel eenvoudig feit; het verbruikspatroon is kunstmatig veranderd. Er zijn luxebehoeften, prestigebehoeften gecreëerd, die eigenlijk overbodig zijn. Dit is begonnen bij de maatschappij (dus bij de burger), maar de overheid is daardoor sterk aangestoken. Ook deze heeft behoefte gekregen aan status. En status betekenen o.m. geld om uit te delen, luxe kantoren, overmatige personeelsbezettingen, sterke uitbreiding van formaliteiten, het scheppen van een steeds absolute beheersing van allerlei facetten van de samenleving. Voor de overheid is dat ook weer belangrijk, want dat is werkverschaffing. Je kunt geen werklozen hebben. Nu, als je ze ambtenaar maakt, dan zijn ze niet werkloos. Er zijn er waarschijnlijk bij die niet werken, maar ze zijn ambtenaar.

Op die manier beginnen zo langzaam maar zeker de verbruikers en de overheid tegen elkaar op te bieden. Maar de arbeiders en de kapitaalgevers (dus niet de eigenlijk producenten)

hebben een grote macht. De arbeider omdat hij zegt; Wat ik aan de Staat moet geven interesseert mij niet, ik wil minimaal zoveel hebben. Hij schuift dus in feite de last van de belasting en van de sociale lasten in toenemende mate af op de werkgever, ook al betaalt hij nominaal een groot gedeelte zelf. De kapitaalgever zegt op zijn beurt; ik wil een rendement hebben van mijn belegd kapitaal. En hij rekent niet het nominale kapitaal, maar het koerswaarde kapitaal. Dat betekent, dat een aandeel van fl 1000.- misschien op het ogenblik fl 5000.- waard is. Dat houdt in dat hij daarop dan toch ook zijn procenten wil maken. Er zal op die fl 1000.- dus 5 % moeten worden uitgekeerd wil de goede man 5 % van zijn werkelijk belegd kapitaal zien. Als hij dat niet krijgt of geen andere voordelen krijgt, die tegen dat renteverlies opwegen, dan zal hij het elders gaan beleggen of hij zal wat anders zijn geld willen doen. En dan is er weer geen geld om de industrie draaiende te houden. Het is dus een ontzettend verknoopte zaak. Als men zou spreken van een dolgedraaide economie dan is dat zeker niet ten onrechte. Er is nergens meer een rem.

Als we nu worden geconfronteerd met de huidige situatie, de oliecrisis zoals dat heet dan staan we ineens tegenover een verschijnsel waaraan niemand veel kan doen. Maar ook hier zien we weer dat er toch iemand is, die daaruit voordeel wil halen. Zeker geen voordeel in de zin van extra geld, maar wel in het verkrijgen van een zekere macht; en dat is o.m. de regering van Nederland. Er zijn ook andere regeringen, die op soortgelijke wijze reageren b.v. Frankrijk. Hier gaat het om de vraag: kunnen wij door een schaarste die werkelijk bestaat te overdrijven pressie uitoefenen op alle partijen (de kapitaalgever, de producent en de arbeider) en daardoor ervoor te zorgen dat onze greep op hen groter wordt, terwijl we gelijktijdig ons eigen bestedingspatroon kunnen uitbreiden en zo ons gezag en ons prestige in de gemeenschap kunnen vergroten?

Dat is natuurlijk erg onlogisch. Het is precies alsof iemand zegt; Laten de burgers maar een beetje spaarzaam zijn met de benzine, want we moeten binnenkort een grote militaire oefening houden en dat vraagt zoveel. Hier is het iets bedenkelijks. Het is in wezen dit: Indien wij iedereen bepaalde beperkingen opleggen, verandert het leefpatroon, door die verandering komt meer van het werkelijk volksinkomen ter beschikking van het gouvernement dat daardoor meer kan doen voor zijn burgers, maar gelijktijdig ook het doen en laten van zijn burgers beter kan beheersen.

Nu is de toestand in Nederland op dit moment als volgt; Er is binnen twee weken zekerheid dat er meer olie beschikbaar is dan waarvoor er opslagruimte is of mogelijkheden tot opslag. Dat wil zeggen dat het verbruik dus op de een of andere manier moet worden opgevoerd, terwijl aan de andere kant de oliemaatschappijen graag die olie kwijt willen, en geen grote bedragen willen betalen om tankers dagen of misschien maanden lang daar te laten liggen als drijvende opslagplaatsen, zoals in Engeland gebeurt. Anderzijds moeten we dat idee van oliearmoede vasthouden en bovendien zou het kunnen gebeuren dat het olie-embargo werkelijk werkt, niet alleen in de prijs, maar ook in de beschikbaarheid. En dat houdt dus in dat de regering op het ogenblik manipulaties aan het uitdenken is om enerzijds een verbruik; dat net de uiterst houdbare reserve doet bewaren, te stimuleren en anderzijds toch het verbruik zó af te remmen dat een grotere beheersing over het gehele bestedings- en leefpatroon wordt verkregen. Nu kunnen we dat de regering natuurlijk helemaal niet kwalijk nemen. Maar één ding zou ze wel moeten begrijpen; goed voorbeeld doet goed volgen.

Zolang men nog steeds als een gangbaar mopje kan zeggen dat ze in Den Haag op de verschillende Departement en alle ramen zo hebben gemaakt dat ze niet open kunnen om te voorkomen dat de ambtenaren het geld met handenvol naar buiten gooien, zit er dus wel iets in. De regering doet maar. Die gaat allerlei dingen financieren, subsidiëren, allerhande gebouwen versieren of nieuwe laten bouwen, terwijl gelijktijdig wordt gezegd: Jullie burgers moeten zuinig zijn. Dan zegt die burger; Ja, aan m'n laars! Zolang jullie jezelf nog regelmatig salarisopslag geven, behoeven wij daar ook niet onder te lijden. En zo zweept dat elkaar op.

Dat is dus die bekende loon - prijs spiraal. Gaan de lonen omhoog, dan wordt de productie duurder. Wij willen het niet van de winst afknabbelen, we hebben altijd 25 % gehad, waarom zouden we nu 22 % nemen? Dus gaan de prijzen omhoog. Maar omdat de prijzen omhoog zijn gegaan rijst de werkelijke prijs niet met 2½ % maar waarschijnlijk met 3½ %, misschien 4 %. Dat komt dan zo een paar maal voor. Dan hebben we bovendien de industrie, die zich wil dekken tegen geldontwaarding. Overall is er inflatie. Een fabriek, die normaal voldoende heeft

werkelijke winst van 25 (waarvan 10 % voor reserveringen, aan een 15 % voor uitkeringen aan directeuren en aandeelhouders) zegt: Maar als het geld 10 % minder waard wordt, dan heb ik niet genoeg, dan moet ik er nog 10 % bij hebben. Ik moet dus een winstpercentage aanhouden van tenminste 35% om aan het einde van het jaar de gelijke waarde te kunnen uitkeren en nog de gelijke reserveringen te maken.

Als u dat even nagaat, dan is dat een krankzinnige situatie. De enige manier om daaraan een einde te maken is. Wij riskeren doodgewoon werkloosheid. Want laten we eerlijk zijn, er is in Nederland geen feitelijke werkloosheid. Indien op het ogenblik alle buitenlandse arbeiders, die de rotbaantjes moeten opknappen, vervangen zouden worden door Hollanders, dan zou er nog steeds een redelijke vraag bestaan, terwijl de feitelijke werkloosheid beperkt zou blijven tot waarschijnlijk iets minder dan 1 % van de werkende beroepsbevolking. Het zou dus kunnen, maar dan zou men met minder aan status, aan mogelijkheid zijn plaats van werken te bepalen genoeg moeten nemen, en dat wil men niet. Dat is luxe. Het is deze luxe die in de weg zit. Komt er werkloosheid en dalen de uitkeringen inderdaad na een zekere periode tot onder het peil dat men in een goedkoper baantje, in een minder statushebbend baantje kan verdienen, dan zullen er heel veel mensen zijn die toch wel aan het werk willen gaan. We moeten dus werkloosheid riskeren.

Waar moet die werkloosheid beginnen? Volgens mij daar, waar de grootste overdaad bestaat: het registrerend apparaat van de Staat. Een groot gedeelte van wat er nu door vele ambtenaren wordt gedaan kan eigenlijk worden gedaan door een computer en een paar ambtenaren. Een computer doet het over het algemeen beter. De salarislaster worden dan misschien niet in gelijke mate verminderd, want je hebt programmeurs en technici nodig voor de computers en die moet je goed betalen, maar er is toch een zekere winst t.a.v. de uitgaven en gelijktijdig een ontspanning van de arbeidsmarkt. Nu klinkt ontspanning erg optimistisch, in feite bedoelen we daarmee werkloosheid.

Dan moeten we verder uitgaan van het standpunt; wat we leveren moet goed zijn. Niet meer maximale maar kwalitatief optimale productie. Dat betekent, dat de producten inderdaad iets duurder zullen zijn. Maar het betekent gelijktijdig dat die producten houdbaarder zijn. Laten we een voorbeeld geven: Er is op het ogenblik in het zuiden des lands een meubelfabriek, deze maakt bankstellen. Deze bankstellen worden opzettelijk zo vervaardigd dat ze na 5 jaar niet meer bruikbaar zijn. Ze zijn dan geschikt voor vernieuwing. Ze kunnen dan nog een jaar of 3 tweedehands meegaan met allerlei mankementen daaraan verbonden, daarna zouden ze opnieuw gelijmd moeten worden, van nieuwe bekleding of nieuwe stoffering voorzien en dan gaat het weer. Indien die mensen nu eenvoudig hun kwaliteit iets beter zouden maken, wat op de prijs misschien 10 % meer zou betekenen, dan zou datzelfde bankstel 15 jaar mee kunnen gaan, ook al zou men in die periode misschien eenmaal de bekleding moeten vernieuwen. Ik vind dat heel logisch.

Er worden tegenwoordig veel elektrische apparaten gemaakt met een ingebouwde fout; dat zal bekend zijn. Laten we die fout nu eens weglaten, ook al heeft het heel veel aan research gekost totdat we precies wisten welke fout we moesten maken om het apparaat goed te laten lopen in de garantieperiode. Dan krijg je b.v. een televisietoestel dat voor 20 jaar goed is, alleen moeten er een paar buizen of een paar transistors worden vervangen. Maar dan kunnen we niet zoveel afzetten, zegt men dan. Goed, maar nu zetten ze de mensen ook af, alleen op een andere manier.

Het denkbeeld is dus; betere kwaliteit. En wat daar tegenover komt te staan is dit: indien de kwaliteit gemiddeld beter wordt, zal - (behalve het levensmiddelenpakket dat wel altijd zo zal blijven) het verbruik per hoofd der bevolking toch aanmerkelijk kunnen dalen - De mensen doen dus minder kostbare aanschaffingen, daardoor houden ze meer geld over voor de dagelijkse behoeften.

Dan gaan we verder uit van het standpunt, dat alle fabrieksbrood in verhouding te duur is. Fabrieksbrood namelijk heeft op een kostprijs van fl 1.- (fictief gesteld) een winst nodig - buiten de grondstof om - van ongeveer 20 cent voor apparatuur, een gelijk bedrag voor arbeid, voor de grondstoffen en dan natuurlijk daarbij voor vervoer. En dan is dat brood nog slecht van kwaliteit. Als we meer kleine bedrijven hebben - waar de mensen wel een beetje harder moeten aanpakken, dat geef ik graag toe - dan kunnen we voor dezelfde prijs een betere kwaliteit leveren.

Stel u nu eens voor dat u brood heeft dat 3 dagen werkelijk smakelijk blijft ook zonder chemische bijvoegingen die ongezond zijn, zonder allerlei muggenvet erin, dan bereiken we daarmee dat de mensen veel meer het brood opeten. Er wordt dan geen half brood weggegooid, omdat het brood van gisteren toch ergens een bijsmaak heeft gekregen. Dat wil zeggen, dat het gemiddelde graanverbruik daalt. En als we dat over de gehele bevolking nemen, dan mogen we aannemen dat door de verbetering van de kwaliteit van het brood een daling van het verbruik van granen met 10 tot 15 % kan worden bereikt doordat het betere product vollediger wordt geconsumeerd.

Ik zou datzelfde kunnen zeggen ten aanzien van b.v. de opslag van fruit e.d. Als we nagaan hoeveel kosten en daarbij vaak kwaliteitsverlies er is bij groenten en fruit door bewaring in allerlei koelhuizen en we rekenen eens uit wat dat kost aan energie, wat dat ondanks het mooie uiterlijk betekent aan verlies in kwaliteit, aan sorteerverlies, dan komen we tot de conclusie dat, als we een klein beetje meer zouden werken met goedkoper fruit in de tijd van het jaar en dan desnoods maar eens in een tijd dat het niet te krijgen is, wij dan een energiebesparing maar ook een kostenbesparing zouden verkrijgen, die voor groenten, fruit en aardappelen gemiddeld ongeveer 10 tot 12% zouden bedragen. Dit klinkt allemaal nu niet zo overweldigend, maar we gaan verder. Indien men de neiging om verpakte levensmiddelen te verkopen zou beperken en zou terugkeren naar eenheidsverpakking noodzakelijk is tot het zo eenvoudig mogelijke, dan zou hierdoor een energiebesparing kunnen ontstaan van misschien wel 40 % op het totaal van de energie bij de handel verbruikt, maar gelijktijdig een kostenbesparing, die in vele gevallen tot 20 % zou oplopen.

Indien we zouden kunnen komen tot het voeren van een aantal eerlijke merken zeepoeders, dan zouden we het aantal merken kunnen beperken tot ongeveer een kwart van het huidige. Zouden we de verpakking wat vereenvoudigen - wat gezien de verminderde concurrentie dan ook mogelijk is - , en niet zoveel premies weggeven en zoveel reclame maken, aan zouden we misschien dichterbij de reële kosten komen. Als u een koffer van een z.g. synthetisch wasmiddel koopt (met die vuilvreter erin) van fl 16.-, dan kunt u er zeker van zijn dat de grondstofwaarde ongeveer fl 3,- dat de verwerkingswaarde, transportwaarde e.d. er nog bijgevoegd het geheel brengen op fl 6.-. Dat wil zeggen, dat het pak met een redelijke winst plus b.t.w. moet komen op ongeveer fl 8.- voor dezelfde hoeveelheid maar dan in een eenvoudige verpakking.

Als we zo even gaan rekenen, dan kunnen er dus onnoemelijk veel prijzen omlaag, terwijl de kwaliteit verbeterd kan worden juist van een pakket dat men altijd nodig heeft; de levensmiddelen. Dat impliceert, dat degene die nu steeds meer geld wil hebben (ook de arbeider) en degenen die het nodig hebben al krijgen ze het vaak niet (de middenstanders), dan opeens veel beter kunnen uitkomen met wat ze nu hebben en dus veel minder onder druk staan om steeds meer te vragen. Dat betekent stabilisatie van de munteenheid. Dat betekent daarnaast - dat geef ik graag toe - dat een hoop werk, dat nu wordt gedaan, niet meer wordt gedaan. Dat betekent, dat er arbeidsplaatsen vrijkomen. Maar ja, die kun je dan weer voor andere dingen gebruiken, die misschien toch ook wel nodig zijn.

Ik kan begrijpen, dat men in b.v. de Horeca-sector zegt: Het bedienend personeel is te duur geworden, daardoor kunnen we niet rendabel werken. Maar er bestaat nog altijd wel een middenweg door b.v. vereenvoudiging van het aantal gerechten dat men serveert. Er is een tijd geweest dat je in een hotel een gerecht wel 2 uur van tevoren moest bestellen, want als je filet de sole vroeg, dan moesten ze eerst gaan kijken, of er ergens nog een scholletje was (een scholletje, ja, of dacht u misschien dat ze dure vis namen?) Of men at aan de table d'ôte. Een table d'ôte betekende aanzitten aan een grote gemeenschappelijke tafel, waardoor men met een minimum aan bediening uitstekende gerechten voor een toch lage prijs kon aanbieden. Iets minder luxe misschien. Waarom zou het tegenwoordig niet kunnen?

Als ik zo kijk naar de maatschappij, dan zeg ik: Ach, de hele economie zit eigenlijk in elkaar van overvloed, van luxe verschijnselen, van dingen waarvan men aanneemt dat het niet anders kan. En juist dat aannemen "dat het niet anders kan". het idee dat je zoveel mogelijk arbeid moet besparen, dat heeft ervoor gezorgd dat die dolgedraaide economie niet tot rust kán komen. Nu is er toevallig een mannetje dat in staat is om dat toch wel een beetje te doen. Die man heet Feysal, zoon van Saoud. Saoud is de man geweest, die eigenlijk zijn naam heeft gegeven aan het Staatje waarin hij regeerde. Feysal is opgevoed in de traditie van zijn vader

(de bedouinen traditie), ofschoon hij gestudeerd heeft aan de beste Amerikaanse en Engelse scholen. Hij heeft zijn playboy-broer afgelost dank zij de familieraad en wat pressie achter de schermen. Feysal is een fanatiek moslim. Dat betekent, dat hij heel graag ook de heilige plaats in Jeruzalem zou willen bezoeken. Hij heeft alle bedevaarten gemaakt behalve die, maar hij voelt er niets voor om een visum aan te vragen, dat begrijpt u wel. Het is deze man geweest, die de laatste oorlog grotendeels heeft gefinancierd voor Egypte. Hij is ook de man die zoiets van 80 miljoen dollar op tafel heeft gelegd, toen het nodig was te zorgen dat Egypte ze snel mogelijk een aanvulling kreeg van in deze laatste oorlog verloren gegaan materiaal. Deze man is het ook die de oliekraan dichtdraait. Feysal is zeker niet dom. Hij weet heel goed wat hij doet. Wat hij doet is een zenuwtoestand creëren, niet werkelijk de kraan dichtdraaien. Dat is maar een dreigement, dat is bluff, want hij weet veel te goed dat als hij dat doet, dan zullen alle producten, die hij op het ogenblik hard nodig heeft om de opbouw van zijn land verder mogelijk te maken, moeilijk te krijgen zijn.

Deze man doet ontzettend veel voor zijn volk. Het is niet alleen maar zijn bezit. Hij geeft zijn geld werkelijk ook uit aan zijn volk, de opbouw van zijn land, gratis scholen, gratis ziekenverzorging enz. Hij is dus helemaal niet zo'n rotvent. Feysal is een heel goed man. Hij speelt nu dit spelletje van afpersing en bluff, omdat het de enige manier is om de sympathie die Israël overal heeft - misschien ook wel dank zij een wereldjodendom dat ook nog bestaat - de kop in te drukken en daarvoor eigenbelang te laten spreken.

Wat heeft de man ondertussen gedaan? Ik vraag me af of hij dat precies beseft? Hij heeft duidelijk gemaakt wat er onafwendbaar gaat gebeuren op het ogenblik, dat olie niet meer beschikbaar zal zijn. Hij heeft niet ver genoeg doorgedacht, omdat hij in een van zijn toespraken en dat ook heeft laten zeggen door zijn minister, die daarvoor rondreist, dat olie eigenlijk te kostbaar is om die te verspillen voor energiewinning; er zijn andere bestemmingen voor. Men moet die bewaren voor de chemische industrie. Dat is natuurlijk een grote fout van hem, want de chemische industrie gaat ook te gronde als tenminste de mensheid voor die tijd niet aan de chemische industrie te gronde gaat. Feysal heeft in ieder geval duidelijk gemaakt, dat dit leven met een voortdurende overvloed, met grote luxe niet haalbaar is. Misschien mag ik een ander voorbeeld geven om u duidelijk te maken wat er aan de hand is.

De kosten van een gemiddelde verpleegdag in een ziekenhuis van 200 of meer bedden in Nederland bedroeg omstreeks 1930 ongeveer fl 5,-. In 1940 ongeveer fl 8.60 en met bepaalde dingen erbij kwam, dat dan op fl 14.90. Voor klasse betaalde men per dag het onvoorstelbaar hoge bedrag van fl 18,-. U kunt het nakijken. Op het ogenblik zijn er veel ziekenhuizen, die zich genoopt zien om per verpleegdag te vragen - en dan zonder luxe en zonder all in erbij - een bedrag van gemiddeld fl 100,-. Het kan bij sommige ziekenhuizen oplopen tot fl 120,-, naar het varieert rond de fl 100,- en fl 120,-.

Hoe komt nu die snelle, voortdurende verdubbeling van kosten? Heel eenvoudig, men heeft niet gezegd: wat wij nodig hebben is een aantal gespecialiseerde ziekenhuizen waarin patiënten kunnen worden gebracht die een speciale kwaal hebben en daarnaast een beperkte, maar voor onmiddellijke ingrepen noodzakelijke uitrusting in veel kleinere ziekenhuizen, aangepast aan de behoefte. Men heeft gewoon gezegd; Wij zijn hier centraal, dus moeten wij hier een nieuw en groot ziekenhuis bouwen, dan krijgen we vanzelf wel de patiënten die we nodig hebben. Het is op het ogenblik werkelijk al zover dat men om aan verpleegdagen te komen iemand 5 dagen onnodig in observatie opneemt, het Fonds betaalt toch wel. Dat komt omdat er allemaal van die luxe dingen zijn. Men wil het nieuwste van het nieuwste hebben. De uitrusting van het ziekenhuis moet optimaal zijn. Men moet de beste specialisten aantrekken en die moeten dan de beste mogelijkheden hebben. Dat wil zeggen, dat in plaats van een voor de meeste ziekenhuizen wel voldoende röntgeninstallatie met een kostprijs, van ongeveer fl 15.000- veel ziekenhuizen een installatie aanschaffen die fl 130.000 fl 140.000.kost, met verstelbare dit en verstelbare dat, maar nodig is het niet. Dat wil ook zeggen, dat er b.v. een complete tandheelkundige inrichting is in een ziekenhuis hier vlakbij, terwijl tandheelkunde daar hoogstens een keer wordt uitgeoefend voor het personeel. De rest van de mensen zoeken wanhopig naar een tandarts, die geen tijd voor hen heeft. Men heeft eenvoudig gezegd; Het is prettig, als we dat hebben. Men heeft niet gevraagd: wat hebben we werkelijk nodig? Daardoor is er ook een verschuiving gekomen in het verzorgingsaspect.

Men heeft ook de ideële factor van de geneeskunde langzaam naar zeker verwisselt voor een steeds meer zakelijke waarbij overigens de rechtspositie van het personeel zeker nog niet in

orde is volgens de huidige normen, dat wil ik erbij zeggen. Men vindt het heel normaal dat iemand die geroepen is tot het verzorgen van zieken, die de eed van Hypocrates heeft afgelegd, een minimum inkomen van een kwart miljoen normaal vindt. Als u eens nagaat hoeveel er aan onnodige patentmedicijnen wordt verdiend, dan komt u toch wel tot de conclusie dat de mensen zo langzamerhand horendol en gek zijn. Als ze hoofdpijn hebben, dan is het niet zoals vroeger; ga maar even met je hoofd onder de kraan en dan buiten diep ademhalen (dat laatste zou nu misschien ook dubieus kunnen zijn hier en daar), maar ze slepen een assortiment van ongeveer 35 niet geheel werkzame pijnstillers aan. Als u keelpijn heeft, dan staan er een groot aantal mensen te dringen om u tegen een zeer redelijke prijs overigens tabletten in de mond te stoppen, die u moet laten smelten; daarna heeft u weer keelpijn, dan van de tabletten, maar dat valt niet op. Ook hier is het gehele verbruikspatroon niet reëel meer. Toch zegt iedereen; Heb je keelpijn, gebruik Heb je hoofdpijn, kies X de snelle pijnstiller. Heb je buikpijn, XX ontrafelt uw ingewanden. En zo ga je maar verder.

Is dat nu werkelijk nodig? Als ik nu doodgewoon zeg: Ik krijg last van mijn maag, dan is het een kwestie van; eet eens wat minder. Eet eens een dag alleen een beetje toast en drink wat thee. Dat is veel gezonder, het is veel goedkoper en je valt er nog bij af ook. Je hoeft ook geen kalktabletten met weet ik wat nog meer te slikken.

Denkt u eens even na hoeveel verschillende soorten voedsel er worden geproduceerd - tegen zeer hoge prijzen doorgaans - waardoor u mager kunt worden. Wat dan meestal betekent, dat u waardeloze vulstoffen naar binnen krijgt ofwel dat vet door water is vervangen. Als u vergelijkt wat u betaalt voor het water dat in een potje Halvarine is verwerkt met de prijs die u aan de waterleiding betaalt, dan is die toch wel krankzinnig hoog. Maar u doet het, 'want' zo zegt u. 'Dat is de gemakkelijke weg.' Iedereen zoekt de gemakkelijke weg. De dolgedraaide economie is doodgewoon het zoeken naar de gemakkelijke weg. Nu is er iemand gekomen, een zekere mijnheer Feysal, die veel te zeggen heeft in het Midden-Oosten, die bijna iedereen achter zich weet te krijgen behalve dan een Hoessein. Deze zal ook weer in moeilijkheden komen dit jaar. Feysal zegt: Doe jullie eens kalm aan. Voor hem is dat gewoon. Hij leeft zelf heel bescheiden. Nu zegt iedereen: Waar moet dat naartoe?

Uw dolgedraaide economie kan proberen door te gaan; dan draait ze stuk. U kunt ook proberen uw verbruikspatroon, uw mentaliteit een beetje te veranderen. U zou kunnen proberen niet te zeggen; Dat werk staat mij aan, dus heb ik daar recht op. U zou misschien kunnen vragen: Op welke plaats in de gemeenschap kan ik nu eens nuttig zijn voor allen? U kunt zich ook afvragen, of het nu wel zo belangrijk is om winsten te maken; of het zo belangrijk is om te sparen. Ik ben er niet op tegen dat u spaart om een eigen huis te kopen, ofschoon u dan de huur betaalt in de vorm van belasting. Maar waarom zou u uw geld naar de bank brengen? Het feit, dat de banken de geldcirculatie beheersen, heeft er mede toe bijgedragen dat de economie doldraait. Want iemand, die veel heeft, kan veel lenen, hij kan dus veel meer uitbreiden, maar dan moet hij ook veel meer afzetten.

Er zijn heel wat situaties, die door de banken verborgen worden, maar die in feite zouden kunnen ontaarden in een soort Kröger-probleem. De man, die aan lucifers niet alleen zijn vingers brandde, naar zelfs zijn reputatie en zijn leven verloor. Al die dingen bij elkaar genomen laten ons één ding zien; er is een verkeerde mentaliteit.

Nu kunnen we zeggen. Wat de Arabieren doen is afpersing. U heeft gelijk, als u dat zegt. Dat is de politiek tegenwoordig. Moderne politiek is een vorm van onderlinge afpersing. Maar u staat voor het feit, dat deze wereld zo niet verder kan gaan. Ze moet een optimaal gebruik leren manken van haar grondstoffen. Dit betekent niet, dat ze vervangingsmiddelen moet zoeken. Het betekent, dat ze in de eerste plaats van de aanwezige, grondstoffen een werkelijk goed gebruik moet maken en die niet moet verspillen. Het betekent ook, dat veruit chemische producten vervaardigde vervangingsstoffen, zoals plastics, op den duur ook niet meer beschikbaar zullen zijn, zodat men het beter zonder deze kan stellen en geen verbruikseconomie moet opbouwen waarmee men op den duur allerlei natuurlijke grondstoffen door plastics probeert te vervangen. Het betekent, dat de mens moet leren nadenken en eindelijk eens tot een nieuw besef moet komen.

Dit is de periode van Aquarius. Het is ook de periode van Kohoutek, die overigens geen rampen heeft veroorzaakt (dat heeft u intussen al gemerkt), maar die toch ook meewerkt, zoals vele andere factoren. Het verschuiven van bepaalde planeten, ja zelfs een verandering

van de invloed van bepaalde vaste sterren, dat alles speelt een rol. Deze wereld moet anders worden. Dat wil zeggen, dat ze de richting van een zekere mystiek uitgaat, dat ze gaat zoeken naar het occulte. Daar heb je niets aan, als het alleen maar een vervangingsmiddel moet zijn. Dat kan alleen zin hebben, als je daardoor komt tot een andere manier van leven en van denken. Ik ben ervan overtuigd, dat dat gebeurt. En als dat gebeurt, dan krijgen we eerst te maken met grote economische rampen. Ik zal u ook vertellen waarom.

Ik heb u daarnet verteld over de Standard Oil, u waarschijnlijk beter bekend onder de productienaam Esso, die zich heeft gebaseerd op een bepaalde manier van omzetten. Als die omzet wegvalt of als ze van karakter gaat veranderen, dan kan de maatschappij meegaan. Dat wil zeggen grote machtsverhoudingen, grote kapitaalbelangen worden verstoord. Men zal dan proberen een crisis te veroorzaken om de zaak weer in het gareel te krijgen. Men zal personeel ontslaan dat ze eigenlijk nodig hebben alleen om een werkloosheid te creëren en zo duidelijk te maken, dat men hun producten moet blijven gebruiken. Men zal eenvoudig proberen de hele kapitaalmarkt te verstoren. Men zal bepaalde munteenheden gaan aanvallen. Er zijn er genoeg die dat kunnen doen. Als ik alleen maar denk aan Feysal. Als hij het op z'n heupen krijgt (hij heeft ongeveer 70 miljard dollar belegd in de westerse wereld) en hij met die aandelen gaat manoeuvreren, dan kan hij elke beurs in een crisis storten, die doet denken aan de Zwarte Vrijdag (1929). Als u daarmee rekening houdt, zal die maatschappij dus veel conflicten te verwerken krijgen. De huidige economische opzet met geforceerd verbruik en een in wezen onvolwaardig product kan niet zonder meer worden vervangen. Er worden dan allerhande belangen aangetast en heel wat machtsverhoudingen zullen worden gewijzigd. Er komt dus inderdaad een strijd. Maar als die strijd ontstaat, denkt u dan niet dat de wereld vergaat. Zegt u niet: Nu is er een onoplosbaar probleem. Als je een beetje voor elkaar voelt en als mensen durft samenleven en samen de juiste keuze durft doen zowel in de menselijke relaties en verhoudingen als voor de producten die je verbruikt en de manier waarop je leeft, dan zal de werkelijke situatie langzaam naar zeker kenbaar worden. Die situatie is deze;

De mensheid behoeft arbeid niet meer zo hoogheilig te prijzen, want haar aantal is groot genoeg om de arbeid wat te verminderen. Ze kan daarbij redelijk leven, indien ze probeert een groot gedeelte van haar ontspanning mede te zoeken in het betekenis gewinnen voor anderen. In die maatschappij zal dus wat minder gewerkt en ook wat minder bedisseld worden. In die maatschappij zullen de mensen niet naar een boetiekje lopen om elke maand een nieuw kledingstuk te kopen, dat zo slecht is gemaakt dat het na die 30 dagen gebruik eigenlijk reeds versleten is, al is het maar dat de naden openbarsten. De mens zal waarschijnlijk langere tijd met zijn kleding moeten doen.

Zelf zal hij veel doen wat hij nu aan anderen overlaat. Hij zal geen interesse meer hebben - neem ik aan - voor afwasmachines, pers- en snijmachines, elektrische messen en elektrische kam. Hij zal tot de conclusie komen, dat kan ik zelf doen. Een citruspers behoeft heus niet elektrisch te zijn, met handkracht kun je ook veel bereiken, zeker voor het verbruik in een gemiddeld gezin. Doe nu eens al die extra's weg en heb voor een keer één beetje meer interesse voor de medemens, voor het leven en de verschijnselen van het leven, dan ben je sterker dan die hele economie. Wat men nog steeds vergeet is dit: de economie wordt voor een deel bepaald door vraag-en-aanbod. Hoe geforceerd dat aanbod dan ook wordt gedaan, het is de vraag die de houdbaarheid van het aanbod zal bepalen. Indien u verkiest eenvoudige en goedkope producten te kopen, indien u verkiest kwaliteit te zoeken tegen een zo gering mogelijke prijs natuurlijk en alle schijnluxe terzijde stelt, dan is de verandering in uw economie al voor een groot gedeelte gebeurd. De economische draaimolen waarin u zit, wordt door uzelf in stand gehouden.

U moet dat nieuwe merk toch ook eens proberen. Dat zou beter kunnen zijn. het is een reclameaanbieding. Ach, waarom zouden we het eigenlijk moeizaam doen, het kan toch gemakkelijker. Waarom zouden we wassen met groene zeep en bleken in de zon? U heeft gelijk, als u alleen denkt aan de uitwerking. Maar u heeft geen gelijk, als u denkt aan een gezonde economie. Als u die dolgedraaide economie werkelijk wilt afremmen, dan zult u eerst moeten beginnen met zélf anders te leven. Dat nu wordt geforceerd, dank zij een althans op dit moment niet reëel bestaande schaarste, betekent niets omdat de heersende machten nog steeds de heerschappij blijven behouden.

U moogt geen autorijden op zondag. Of: u kunt minder autorijden, naar u zou het nog willen doen. U moet zover komen dat u het niet meer wilt. Zo is het ook net "kastje-kijken". Zeker,

de testbeeldkijkers zijn zo langzamerhand de wereld uit. Maar waarom moet u nu werkelijk kijken van Ti-Ta tot de laatste Ta-Ta, de dagsluiter toe? Er zijn voldoende andere dingen, die ook interessant zijn. Leer het goede te nemen en het andere te laten rusten. Leer niet teveel te eisen, vooral niet van anderen en wat meer zelf te doen. Begrijp vooral, dat opstand tegen de heersende machten alleen naar een kwestie wordt van macht tegen macht, maar dat een gewone verandering van mentaliteit, van instelling, een beter gebruik van uw geestelijke faculteiten of van uw verstand machten uitschakelt, die op dit moment u beheersen, en daardoor het doldraaien van de economie in stand houden ter verheerlijking van eigen grootheid en vergroting van eigen macht.

DISCUSSIE

❖ *Waarom nu ineens geen distributie van benzine?*

Daar zijn natuurlijk honderd redenen voor te geven. Vermoedelijk is de reden die men heeft gegeven er een van administratieve aard. Ik geloof, dat de praktijk als volgt is: Men heeft in Nederland op het ogenblik zoveel direct bruikbare olieproducten in voorraad, dat daarvan toch werkelijk wel iets moet worden afgezet, voordat men een distributie kan rechtvaardigen. Anders gaat het steeds meer kosten om die zaak op te slaan en waar moet je ermee blijven. Ik heb u dat in mijn inleiding ook gezegd. Nederland is op het ogenblik praktisch vol met olie en olieproducten. Dat wil zeggen, dat er ongeveer 50 % ruwe olie is in de opslagplaatsen en ongeveer 50 % verwerkte producten. Onder die verwerkte producten zijn er ook heel wat soorten benzine, dat kan ik u wel vertellen.

❖ *Ik dacht, dat deze regering er belang bij had dat de machtigingswet erdoor komt. Kan het zijn dat in verband hiermee de benzinedistributie er komt in die zin, dat men de distributie of de schaarste uitbuit om de machtigingswet erdoor te halen?*

Het is een beetje moeilijk om dit nu zuiver te zeggen. Je kunt natuurlijk zeggen; Dit Kabinet zoekt naar een mogelijkheid om haar plannen waar te maken en daarvoor zou een machtigingswet wel erg van pas komen. Bovendien voelt het Kabinet op het ogenblik met haar rode klompen aan, dat het 1974, niet zal uitzitten. Het heeft n.l. reeds - al is dat nog niet naar buiten bekend geworden - op exploderen gestaan vorige maand. Ik neem dus aan, dat de noodzaak om zich politiek toch waar te maken en zo Nederland de illusie te geven dat men eindelijk met een ter zake kundig en doortastend Kabinet te doen heeft, veel te maken heeft met dat zoeken naar de machtigingswet. Ik geloof niet, dat die mensen zelf begrijpen dat ze macht willen. Wat ze willen is hun denkbeeld doorzetten. En dat vinden wij eigenlijk overal. Of wij nu kijken naar Gijsen, naar Feysal, naar Hoessein, naar Golda Meir, al die mensen menen het wel goed, maar ze zijn eenzijdig. Een mens, die eenzijdig is en het binnen zijn bereik heeft om zijn ziens wijze door te drukken, die grijpt dat aan. Die ziet dat niet eens als macht. Die ziet dat als de verwezenlijking van een ideaal, zonder te begrijpen dat de verwezenlijking van dat ideaal voor een meerderheid allesbehalve ideaal zal uitlopen.

❖ *Bedoelt u daarmee dat andere invloeden (van planeten).....verder onverstaanbaar.*

Er zijn andere invloeden. Als u op het ogenblik naar de hemel zou kijken, dan zou u zien dat Jupiter bij Waterman staat. Waterman is het heersende teken en dat betekent dus een aantal veranderingen. Het betekent, dat een bepaalde reeks ontwikkelingen volgens de geest van Aquarius verwacht kunnen worden. Zo zijn er nog een paar meer. Kijkt u eens wat Saturnus op het ogenblik doet, dat is ook erg leuk.

❖ *Is het te verwachten, dat een nieuwe sleutelpositie bij de grondstoffen naar voren zal komen?*

Dat is wel zeker. Je zou kunnen zeggen, dat in dit geval de olie de positie inneemt van het metaal, als het gaat om een C.A.O. klem te zetten. Het is dus wel zeker, dat vele landen, die geen binding hebben met de grote mogendheden vooral zullen proberen de prijs van hun grondstoffen op te voeren. Dat blijft zeker niet beperkt tot olie alleen, ik kan me voorstellen, dat er zelfs Amerikaanse groeperingen zijn, die belang hebben bij een sterk stijgende koperprijs. Dat zal binnenkort ook wel gebeuren. Kwikzilver gaat ook de hoogte in. Wat goud betreft. Ja, wat moet je daarvan zeggen? Naarmate goud industrieel ook meer wordt gebruikt voor fijne apparatuur, vermindert de voorraad en gaat de prijs omhoog.

❖ *Een opmerking over grondstoffen.....*

Dat zit er voor bepaalde grootmachten wel in. De ver. Staten b.v. zijn op het ogenblik druk bezig om via allerhande manipulaties een greep te krijgen op de grondstoffen in Canada. De hele situatie in Chili hangt mede samen met de daar ter plaatse zeer belangrijke grondstoffenproductie. Wat Nederland betreft, kun je daar niet veel aan doen. Wat is Nederland eigenlijk? Dat is een gemeenschap, die rijdt in een na de oorlog aangeschaft nieuw autootje van Staat. Daarmee heeft men al zo vaak geprobeerd de economie bij te sturen dat de fuseepennen bijna versleten zijn.

❖ *We hebben Ned. Indië gegeven, dan zou men kunnen verwachten dat op een andere manier....*

Wie zei, dat u Ned. Indië heeft gegeven? U bent het kwijt geraakt omdat de Engelsen dachten; Wij India kwijt, jullie Indonesië. U moet één ding goed onthouden: Als een Staat een andere Staat de vrijheid schenkt, dan is dat meestal bittere noodzaak, die verhuld wordt achter een glimlach vol edelmoedigheid.

❖ *U zei: Je zult zien wat Saturnus doet. Wat bedoelt u daarmee?*

Waar staat Saturnus deze maand? (Januari 1974)

❖ *In Cancer.*

Wat betekent dat? Saturnus zelf is een rechterlijke functie. Cancer is een behoudende functie. Dat wil dus zeggen, dat degenen die proberen iets ten koste van alles te behouden met de consequenties daarvan juist in deze maand worden geconfronteerd. Dat betekent dus, dat nolens volens vele groeperingen en instanties tot veranderingen geneigd zullen zijn. Een van die veranderingen zullen we waarschijnlijk zien in China. Nederland heeft nog even de tijd.

❖ *Is China met Cancer verbonden?*

Het geheel van de door mij genoemde functie geldt voor de gehele wereld, maar werkt voornamelijk daar uit waar een verstarringsprincipe de laatste tijd is opgetreden waardoor de consequenties van deze verstarring zeer duidelijk naar voren treden. We zouden dat zo kunnen zeggen;

a. Een kwaal wordt pas kenbaar in de symptomen, als er een innerlijke toestand is ontstaan van kritiek evenwicht: labiliteit;

b. bij een verstarring ontstaat een toenemende labiliteit, dus kwetsbaarheid. En wel, omdat bij de verstarring men zich niet meer bewust is van de juiste aspecten, die in de verstarring mede bestaan en de confrontatie daarmee heel moeilijk kan verdragen.

❖ *Is de positie, die de olielanden op het ogenblik innemen te danken aan het feit, dat ze een monopolie hebben wat de olie betreft?*

Neen, dat is niet helemaal juist. Hun grote invloed hebben ze te danken aan het feit, dat zij praktisch allemaal verbonden zijn aan de grote oliemaatschappijen, die de westerse wereld dominerend. Het is zo, dat een verdeel- en verwerkingsapparaat is opgebouwd in de z.g. democratische westerse landen, gebaseerd op de olie-export van de Arabische landen. Maar als we nagaan wat Rusland zou kunnen leveren, indien het dat wenst, dan is het in staat om nog gedurende een 40-tal jaren te voldoen aan de behoefte aan olieproducten in West-Europa. Maar ze zullen dit waarschijnlijk niet doen om twee redenen:

1^e De Russen zullen dit alleen doen, indien ze daardoor een grotere invloed krijgen.

2^e De landen zullen proberen dit zoveel mogelijk te limiteren, omdat ze liever ruwe olie hebben die in de zeer kostbare, in die landen opgebouwde olie-industrie kan worden verwerkt.

Hierbij dient u rekening te houden met het feit, dat de verwerking van ruwe olie niet arbeidsintensief is, maar wel zeer kostbare installaties vergt en dat het in bedrijf houden van die installaties zeer grote winsten oplevert.

❖ *Nu is het zo, dat de olielanden de prijs verdubbeld of zelfs verdrievoudigd hebben en daardoor komen de prijsverhoudingen wel weer anders te liggen. Ik meen, dat het nu mogelijk wordt om olievoorraden in de wereld te exploiteren zodat het economisch verantwoord is.....*

U heeft gelijk, indien u rekent vanuit het standpunt van de huidige olieproducenten en oliemaatschappijen. Maar u dient daarbij ook te beseffen; Nu zal men andere oliereserves gaan aanboren, die men tot nu toe heeft laten rusten. Het verhogen van de ruwe olieprijs,

betekent een aanmerkelijke prijsstijging van alle oliederivaten; en dat betekent dat een groot gedeelte van de producten, die u in het dagelijkse leven gebruikt dus eveneens veel duurder gaan worden.

U realiseert zich waarschijnlijk niet hoeveel er eigenlijk tegenwoordig uit olie wordt gewonnen. Verf b.v. zal die prijsstijging voor een groot gedeelte moeten ondergaan. Schoonheidsmiddelen dito dito. Uw brood wordt tegenwoordig gebakken in gasovens of in met olie gestookte ovens. Dat wil zeggen, dat de prijs eveneens omhoog gaat, omdat het aardgas nu eenmaal wordt geëxploiteerd door een maatschappij, die oliebelangen heeft en die ongetwijfeld met de prijs van het aardgas de olieprijs zal volgen. Plastics worden ook duurder. Kunststoffen waaruit zeer veel van uw kleding bestaat worden moeilijker te verkrijgen of veel duurder. Dat betekent, dat een overhemd van kunststof dat op dit moment afgewerkt in de prijs van fl 15.- komt, over anderhalf jaar waarschijnlijk fl 50.- gaat kosten, indien men de prijsstijging volledig doorberekent. In de praktijk zal men overgaan tot het gebruik van andere grondstoffen, omdat de meeste mensen nog niet bereid zijn die prijs te betalen. Maar als men dezelfde winst wil maken met dat kunststofproduct, dan wordt het goedkope kunststofhemdje dat heden fl 15.- kost fl 45.- tot fl 50.-. En dan moet u er nog iets anders bij rekenen: als de prijs zoveel hoger wordt, komt er ook nog zoveel b.t.w. bij.

❖ *Naarmate de energiebron vermindert, zal er toch wel weer een vervangingsbron ontstaan.*
 Als we rekening houden met het ontwerpen en het in bedrijf brengen van de vervangende energiewinningsmogelijkheden, dan kunt u er zeker van zijn dat dat - al is dat niet erg gezond - binnen een jaar of 5 het geval is. Dat zal dan wel hoofdzakelijk het gebruik van kernenergie voor elektriciteitswinning zijn. Nu kunnen we daartegen natuurlijk bezwaar maken, maar aan de andere kant moet u maar zo rekenen; met al die olie is het ook niet ideaal. Daaruit komen ook allerlei afvalproducten en vervuilingen voort. Straling is ook een vorm van vervuiling. Er zouden andere mogelijkheden denkbaar zijn, maar die zijn juist weer gebaseerd, op het scheppen van kleine energiebronnen op vele plaatsen. En dat is weer in overeenstemming met de behoefte van de leiders van de gemeenschap en van het kapitaal om die energiebronnen als een soort monopolie in eigen hand te kunnen houden. D.w.z is waarschijnlijk wat erg belemmerend werkt. Indien West-Europa (de E.E.G.) als eenheid zou willen reageren op dit moment, dan zou over een maand de nu bestaande olieschaarste voor alle gebieden geheel zijn opgeheven, ongeacht de z.g. inkrimping van productie door de Arabische landen. Maar zolang men blijft vechten over; ik een beetje meer olie dan jij, kan een ander daar van profiteren. En dat is altijd het geval geweest. Als de Nederlanders in oorlogstijd in staat waren om met een fiets en lampje brandend te houden en nog een radio, die ze niet mochten hebben, te laten spelen, dan zie ik niet in waarom dat vandaag de dag niet mogelijk is. Laat Pa 's avonds een paar uur trimmen, dan kunnen de kinderen ondertussen naar de televisie kijken. Wat een beetje belachelijk klinkt misschien. Maar is het zo belachelijk, als we nagaan dat we met betrekkelijk geringe energiebronnen en een zo zuinig mogelijk verbruik aan een groot gedeelte van onze behoefte tegemoet kunnen komen. Ik wil u een voorbeeld geven: Indien u een 12-volts dynamo zoudt kunnen monteren aan een gewoon fietswiel voorzien van flensen en zo opgesteld, dat het niet de wind kan draaien (dus een windmolen) en dit zoudt kunnen verbinden aan een 12-volts accu of verscheidene 12-volts accu's (als een soort laadstroom), dan zou dit betekenen dat u bij gebruik van kleine 12-volts lampen voor minimale verlichting uw gehele huis daarmee elke avond zoudt kunnen verlichten van zeg rond 7 uur 's avonds tot 12 uur 's avonds en daarmee aan uw verlichtingsbehoefte grotendeel tegemoet zoudt kunnen komen. Voor een fellere verlichting in uw kamer zoudt u een reserve-energiebron of een tweede energiebron nodig hebben. Voor uw elektrische apparaten zou u inderdaad nog een beroep moeten doen op het lichtnet, omdat u juist die energieën niet kunt opbrengen. Dit is maar een voorbeeld. Maar ja, dit kan natuurlijk niet, want als iedereen zo'n ding ergens neerzet, wordt de televisie ontvangst teveel gestoord.

❖ *Moeten we nog lang wachten op de kernfusie?*

Er zijn proeven genomen t.a.v. kernfusie. Ik neem aan, dat men het proces in experimentele vorm over ongeveer 3 jaar zal proberen te gebruiken voor energiewinning. Maar voordat dat weer is omgezet in industrieel hanteerbare units, zoals die er nu zijn voor kernsplijting en men overal ter wereld daarvan gebruik kan maken, dat zal nog wel even duren. Vooral omdat dezelfde groeperingen, die zich thans met kernfusie mede bezighouden, belangen hebben in de verkoop van splijtingsreactoren. U weet dat u tegenwoordig in de U.S.A. - u moet natuurlijk

een vergunning hebben voor de splijtstof - zonder meer de maat kunt bestellen van de een of andere kernreactor; die wordt dag binnen 3 maanden geleerd. Degenen, die op het ogenblik belangen daarin hebben of die nu andere energievormen beheersen, zullen er waarschijnlijk niet zo erg gesteld op zijn op een in wezen eenvoudige en binnen 15 of 20 jaar tot een zeer gecompliceerde vorm te ontwikkelen fusiereactor in de handel te brengen, die iedereen op den duur onafhankelijk zou maken van de energievoorziening van grote maatschappijen. Ik denk niet, dat men voorlopig veel daarvoor zal voelen. Dat belemmert natuurlijk weer de uitwerking, ofschoon bepaalde aspecten ervan voor militair gebruik onder de diepste geheimhouding wel verder worden ontwikkeld.

❖ *Dat moet onder een monopoliepositie gebeuren?*

Ik geloof, dat alles hier gaat om een monopoliepositie. Dat is in de gehele wereld zo. Als we nagaan hoe op het ogenblik de machtsverhoudingen in de wereld lig en, dan komen we tot de conclusie dat er een tiental grote monopolies (kartels) zijn, die in feite een soort monopolie bezitten die de politiek van landen kunnen dicteren en dus ook het verbruik en de wijze van verbruik van bepaalde producten in de hand hebben. U moet daar niet zo gering over denken. Om nu iets te noemen; olie-industrie, auto-industrie, metaalverwerkende industrie, mijnbouwondernemingen. Het valt allemaal samen. Het is een keten. En zelfs als zo'n keten niet in een kartel is samengavat dan hebben ze toch zoveel belangen gemeen, dat ze onder bepaalde omstandigheden als een kartel tegenover de buitenwereld optreden.

❖ *Tenzij de arbeiders in de mijnen staken, zoals in Engeland.*

Wanneer de arbeiders staken, zoals in Engeland, dan is het voor een dergelijk monopolie helemaal niet zo moeilijk. Je laat de mensen gewoon heel veel ellende lijden. Kijk eens, degenen die het monopolie uitoefenen zijn mensen die niet meevoelen. Mag ik een eenvoudig voorbeeld nemen? Iemand zit in de Kamer. Hij trekt daar 40 mille aan salaris en heeft nog een paar bijbaantjes. Deze zegt nu; Wij moeten toch meedenken met de armsten onder ons en we moeten zorgen dat zij een reële verbetering van hun inkomen krijgen van 3½ %. Die man heeft mooi praten. Wat weet hij daarvan wat het is om te moeten leven van fl 8.000 tot fl 10.000 als minimum? Dat weet zo'n man niet. En een man met een monopolie weet dat ook niet. Hij zit wel goed en heeft daar niet veel last van. Als de mensen op straat verhongeren, nu dan moeten ze maar zo stom niet zijn. Ze moeten die mijnwerkers gewoon naar hun werk toe ranselen. Dat is wat men ook Engeland probeert en wat ook elders als stakingbrekers element voortdurend wordt gehanteerd; creëer een zo grote wanorde en ellende - schijnbaar of reël - door de schuld van de stakers, dat je hen daardoor in een dwangpositie brengt tegenover een meerderheid. Dan geef je iets toe, minder dan je oorspronkelijk had willen doen, maar iets zodat zij hun gezicht kunnen redden en dan zijn we er weer. Daar gaat het altijd om.

U moet me niet kwalijk nemen dat ik probeer de dingen duidelijk te zeggen. Ik had ook kunnen zeggen: Ach, het lijkt een grote, rotzooi, maar het zit best in elkaar. Of, het is een hecht doortimmerd Kabinet, maar er vallen wel kopjes af.

❖ *Daarnet zei u, dat het altijd wel zo was. Komt daar dan nooit verandering in?*

U moet maar denken, dat de mensen nog wel enige tijd op aarde te leven hebben; dus die tijd duurt het nog wel. Laten we één ding goed begrijpen; Vanaf het ogenblik, dat particulier bezit een belangrijke factor is geworden, zelfs voor het bezitten van vrijheid, dat kennis een machtsmiddel en bezit een machtsmiddel is geworden, is er onder de mensheid in toenemende mate een neiging ontstaan zich ten koste van anderen macht en gezag te verschaffen. Want macht en gezag betekenen een groter deel van de koek. Er zijn zelfs mensen, die bereid zijn te zorgen dat een heel land minder heeft om zelf onder dit tekort iets méér te hebben; en dit alleen maar om meer te hebben dan een ander. Het gaat niet om de reële hoeveelheid, het gaat erom dat je meer hebt of meer bent dan een ander. Dit is een menselijke eigenschap. Deze eigenschap speelt overal een rol, of we het nu hebben over de inval van de Goten in het Romeinse Rijk of over de Spartacus-opstand of praten over de Franse revolutie, desnoods over de industriële revolutie zoals die zich heeft voltrokken, altijd weer spelen diezelfde sentimenten op de achtergrond mee. De mens wordt beheerst in zijn redelijke en z.g. verstandelijke reacties door een onderbewuste drang om zich een zekerheid te verschaffen door meer te zijn dan een ander. Dat dit geen zekerheid is, begrijpt men verstandelijk wel, maar voelt men emotioneel eenvoudig niet aan. Het zijn deze factoren, die in de opbouw van de maatschappij een rol spelen. De economie is in die maatschappij in de plaats gekomen van standsrechten. Vroeger was het zo, dat je behoorde tot een bepaalde stand. Als je dat nu maar kon waarmaken, was je meer dan een ander. Een arme ridder was altijd nog meer dan een

rijke boer. Want de arme ridder had een paard, hij had een lans, hij had een zwaard. Hij kon die arme boer dus te vuur en te zwaard aanvallen en diens bezit overnemen. Die machtsverhoudingen zijn nu veranderd. Je hebt geen zwaard en geen lans meer nodig. Wat je nodig hebt is kapitaal en relaties. De mentaliteit is echter dezelfde. Wie waren vroeger de ridders die er het best van leefden? Dat waren de roofridders. Wie zijn degenen die in deze dagen nog het gemakkelijkst rijk worden? Dat zijn de roofridders, nu in koopmansgewaad. Indien u zich dit realiseert, dan zult u ook begrijpen waarom de economie kon doldraaien, waarom de begrippen van voortdurend méér, van uitbreiden en van steeds maar groeien de mensen a.h.w. overrompelen, ook degenen die van economie weinig afweten. Ik sprak eens met iemand over de economische situatie waarbij men een uitbreiding bevorderde, die inging tegen de economische regels. Ik maakte toen de opmerking over de "Gausse-kromme". De man wist kennelijk niet wat de "Gausse-kromme" betekende in de economie. Hij dacht dat ik het had over de gebochelde van de Ridderzaal of zoiets. In feite is het zo; u kunt het zich grafisch voorstellen.

Er is een minimum van arbeid dat moet worden verricht, opdat een bedrijf kan functioneren. Maar een bedrijf heeft een bepaalde productiemogelijkheid, d.w.z. ruimte, apparatuur en arbeiders. Nu is het zo, dat er een steil gedeelte is (opgaande lijn) in deze "kromme" boven komt er weer een knik. Wil je nu op z'n best werken dan moet je dat doen in het steile gedeelte van de "Gausse-kromme". Dat wil zeggen; optimaal werken met een optimaal aantal arbeiders in de beschikbare ruimte en met de beschikbare apparatuur. Ga je nu verder met het uitbreiden van de apparatuur of van het aantal arbeiders, dan zul je ook de ruimte moeten uitbreiden wil je nog rendabel kunnen werken. Maar daardoor ontstaat er een toenemend grote belasting, want het kost geld. Dat betekent dus dat de gemiddelde winst, die je moet maken aanmerkelijk groter wordt. En grote bedrijven kunnen dan ook vaak niet binnen dit kader van de "Gausse-kromme" een optimaal resultaat behalen. Zij kunnen dus geen fluctuerende afzet meer verdragen. Ze hebben een gefixeerde afzetmogelijkheid nodig en daarbij zelfs een gering rendement door de toenemende lasten, die de uitbreiding en de aankoop van steeds meer apparatuur, het aantrekken van meer arbeiders met zich brengen. Dit is nu wat er gebeurt.

Maar de geldgever zal altijd voor zijn geld iets terug willen zien. Men wil dus interest. Die interest wordt niet berekend op grond van de mogelijkheden van het bedrijf, maar op grond van de behoefte van de geldgever. Dit houdt in, dat op een gegeven ogenblik door de uitbreiding van een bedrijf een aandeel meer waard wordt. Dit betekent, dat in de handel een hogere koers kan worden betaald. Wordt die hoge koers betaald dan betekent dat, dat de interest, die men op dat kapitaal moet maken, hoger is. Dat houdt dus in dat de dividenden in wezen een stijgende beweging moeten maken en dat heeft weer een additionele belasting van het bedrijf ten gevolge. De enige manier om dat te verhalen is vereenvoudiging van het product en verhoging van de prijs. En dat is in feite gebeurd.

Men heeft soms geprobeerd dat op te lossen. In uw land kent men Philips, een zeer groot concern, dat geprobeerd heeft een groot aantal functies te splitsen in kleinere bedrijven met een praktisch geheel eigen leiding, die binnen een bepaalde ruimte met een bepaald instrumentarium, wel in het steile gedeelte van de "kromme" zo rendabel mogelijk konden werken. Maar men vergat daarbij dat de dividendbehoefte niet gebaseerd was en de werkelijke waarde van het kleine bedrijf. Het was gebaseerd op het totaal van het concern en daardoor kwam vaak een te zware last te rusten op de op zichzelf rendabele eenheden. Wij zien dat ook bij andere grote maatschappijen. Daar haalt men die dingen eenvoudig terug. Als men hoort dat een Franse maatschappij heeft uitgebreid ook naar Nederland,, dan moet men zich afvragen: waarom? Men heeft dat gedaan, omdat in Nederland het klimaat gunstig was door de aanwezigheid van deskundig personeel, de afwezigheid van stakingsneigingen, misschien ook het verkrijgen van bepaalde gunsten van de gemeenschap bij de opbouw van het bedrijf. Maar die eenheid, die zelfstandig goed en rendabel kan functioneren, kan dat als deel van een groter geheel niet meer, omdat de opbrengst ervan moet worden ingepast om de dividendbehoefte, van de gehele maatschappij. Dat is iets wat te weinig mensen zich realiseren.

Het is dus heel goed mogelijk, dat er een fabriek is die een aantal filiaalfabrieken heeft, die op zich rendabel zijn, die voldoende werk hebben en die toch binnen het kader van de gehele maatschappij niet gehandhaafd kunnen worden om de doodeenvoudige reden dat ze hun

aandeel niet opbrengen in het dividend, dus in de vergoedingen die men moet betalen en die te hoog zijn naar rato van de opzet van het deelbedrijf op zich. Zo zijn er heel veel van die vreemde dingen. Het is een rare wereld, als je begint na te denken. Men heeft wel eens gezegd; Een econoom, is iemand, die met cijfers kan duidelijk maken waardoor zijn op cijfers gebaseerde voorzegging voor een bepaalde periode niet is uitgekomen. Ik geloof, dat daar werkelijk de kern van de zaak wordt geraakt. Men denkt dat economie een wetenschap is; dat ze dus kan reageren op een vast aantal regels. Maar de werkelijkheid is, dat de economie afhankelijk is van de mentaliteit van hen die in die economie samenwerken; en die mentaliteit is niet berekenbaar.

Als we eens denken aan wat er in Engeland is gebeurd, dan moeten we ons realiseren dat hierdoor de gehele economie verstoord raakt, dat alle economische prognoses plotseling nihil geworden zijn, dat alle verwachtingen die men had teniet worden gedaan. Toch was het geschil waarmee het begon eigenlijk niet zo groot dat het niet economisch verwerkbaar was, maar het paste niet in het schema. En omdat het niet in het schema paste, heeft men gezegd: Dit kan niet. En nu zit men met brokken die veel groter zijn.

Als we spreken over een dolgedraaide economie, dan moeten we heus niet alleen denken aan de warwinkel die er is. Dan moeten we ook denken aan de overschatting, die menig econoom heeft voor zijn theoretische kennis. In vele regeringen troffen we op het ogenblik economen aan. Ze zijn doctorandus, doctor of misschien nog meer. Wat zij doen in een theorie toepassen op een praktische samenleving en pogen die samenleving te dwingen te beantwoorden aan de uitkomsten, die zij volgens de theorie zouden moeten verkrijgen. Dat kun je een tijdlang volhouden. Maar dat is een pressie waardoor steeds grotere spanningen ontstaan. Wanneer die spanningen zich dan ontladen, blijkt de gehele economische verwachting teniet te zijn gedaan. Dat is de grote moeilijkheid en niet alleen hier.

Als u weet, dat zelfs een landje als Zaïre last heeft van dergelijke economische spanningen, omdat de mensen verwachtingen koesteren, die niet waargemaakt kunnen worden, dat de agressie in andere landen als b.v. Nigeria waar menig ambtenaar de behoefte heeft tegen een blanke te zeggen: Ik ben zwart en intelligent en jij bent blank en dom, dan komen die spanningen ook hier weer voort uit een theorie die niet waar te maken is. Omdat een economie niet alleen een productieapparaat bevat, maar ook een kwestie is van de mensen, die het productieapparaat doen functioneren en van de verbruikers die de productie een doel geeft.

Ik heb in mijn inleiding gezegd; Het is een kwestie van mentaliteit. De mens staat aan de basis van de economie als verbruiker en als producent. Hij is de arbeider, hij is de denker, hij is degene die de economie mogelijk maakt. Zolang in die mens de roofriddermentaliteit domineert, zal de gehele economie doordeesemd zijn van hetzelfde principe.

Ik heb - met vermindering van namen overigens - u iets verteld over de beginjaren van een bepaalde oliemaatschappij. Ik zou verder kunnen gaan. De man heeft namelijk zijn eigen broer bijna tot een failliet gedwongen. Hij heeft degene van wie het werk met de olie had geleerd, gedwongen onder afpersing zijn bezittingen te verkopen voor minder dan de helft van de werkelijke waarde etc. Toch is dit een van de epigonen van de moderne maatschappij. Het is a.h.w. het schoenpoetsertje dat het tot miljonair brengt, al is de man nooit schoenpoetsers geweest. Het ideaal van de mens van niet tot iets worden. Maar als je dat denkbeeld blijft huldigen, dan vergoot je één ding, als je mens bent, ben je iets. Als je jezelf beschouwt als niet, vernietig je je menselijke waarde. In je behoefte om iets te worden, word je dan niets, maar in een veel grotere omvang.

Mens-zijn is een kwestie van het erkennen van je medemens. Het is niet een vermeden van strijd maar het is strijd met een zekere eer en een zekere eerlijkheid. Het is zeker niet de behoefte om niet te domineren. Maar je domineren is niet een kwestie van een opleggen van je eigen wil ten koste van alles. Het is een duidelijk maken door persoonlijke eigenschappen dat de ander je als meerdere kan aanvaarden en kan berusten op de vrijwillige aanvaarding van die ander. Die kant moet het uit.

De dolgedraaide economie kan niet veranderen, kan niet geremd worden. Ook niet door mensen als Feysal met zijn oliekraantje en al die anderen. De economie kan alleen gered worden door een begrip van mens-zijn als werkelijke maatstaf van waarde onder de mensen. Als men terugkeert tot het beschouwen van het mens-zijn en de menselijke relatie als het

belangrijkste en het voornaamste in het bestaan, dan zal er wel een economie zijn, maar die zal nooit moor het mens-zijn kunnen domineren. De mens zal dan niet meer spreken over economische offers, naar hij zal uitgaan van de offers, die hij zelf vrijwillig brengt om in een gemeenschap voor zich betekenis te gewinnen. En dat is heel iets anders.

De mens moet weer leren dat je door wat je bent betaald voor datgene wat anderen in je zien. De mens moet weer leren dat bezit nooit bepalend kan zijn voor persoonlijke betekenis. De mens moet leren dat een auto - ondanks zijn grote snelheid - niets zegt omtrent de persoon en het uithoudingsvermogen van degene die hem rijdt.

De mens moet leren dat televisie geen goed vervangingsmiddel is voor zelf denken; dat wasmachines de zaak misschien wel schoon krijgen en dat daarvoor een vervanging is, maar dat begrip voor persoonlijke hygiëne erg noodzakelijk is. Het is n.l. opvallend, dat de wensen wel een wasmachine regelmatig gebruiken, maar de kolen opslaan in de douchecel. U moet gewoon begrijpen waar het om gaat.

Die mentaliteitsverandering waarop ik hamerde en nog verder zou willen hameren, is de basis van alle verandering. Er bestaat geen wetenschap t.a.v. de economie en de fluctuaties van de economie, die niet gebaseerd is op het verwerpen van menselijke invloeden en het later wegverklaren van die menselijke factoren en invloeden als onverwachte economische ontwikkelingen. Als u het mij vraagt, noem ik het wetenschappelijke geborneerdheid.

De mens heeft een zekere geborneerdheid. Hij ziet zichzelf niet als mens onder de mensen. Hij identificeert zich met een bepaalde vaak zeer betrekkelijke kennis, die hij heeft opgedaan of een bepaalde, ook naar betrekkelijk waardevolle functie die hij bekleedt. Zolang hij deze relatieve dingen als enige, zekerheid wil hanteren, gaat hij eraan te gronde. Daarom zeg ik ook geborneerdheid. Ik kan mij niets stommers voorstellen dan een kapitein, die ten koste van alles wil ondergaan met zijn schip. Dat hij de laatste is en van boord te gaan, vind ik redelijk, want hij is de baas en dus de verantwoordelijke. Maar als hij met zijn schip mee verdrinkt, dan zegt hij doodgewoon; Ik heb geen betekenis zonder mijn schip. Das heeft hij als mens geen waarde. Dat is geen heldenmoed, dat is stomiteit.

Ik geloof, dat het in de economie vaak ook zo gaat. Dat er mensen zijn, die liever ten onder gaan met het zinkende schip dan tijdig van boord te gaan en anderen de gelegenheid te geven in de boten te gaan. Ik hoop dat die mentaliteit verandert; dat men mens is en niet meer de functie ziet; dat men mens is en niet neer alleen bezit ziet; dat men persoonlijke betekenis vindt door wat men is voor anderen en niet meer zich alleen baseert op de erkenning, die men van anderen meent te kunnen eisen.

Ik meen dat ik daarmee genoeg heb gezegd. De economie draait nog wel even door, even dol als te voren. Indien ik u een leuze daarvoor mag geven, die naar ik meen door het filmwezen reeds aardig is uitgedrukt; Het is een gekke, dolle, dwaze wereld. Maar dat betekent nog niet dat u dol, gek en dwaas hoeft te zijn. Bekijk het wat nuchterder. Laat u niet overdonderen door de z.g. problemen, ook die van schaarste, die eigenlijk niet zo belangrijk zijn. Probeer eerst eens iets te vinden in de relatie, in de samenwerking met uw medemensen. En als u dat aan anderen kunt uitdragen, misschien dat u dan meer waarmaakt van Aquarius dan alle economen, alle politici en alle olie-kraan-dichtdraaiers bij elkaar.